

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ

ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ

ДС/СС 05/4-02 бр. 348/1-X/11

29.03.2012. године

ВЕЋЕ НАУЧНИХ ОБЛАСТИ
ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИХ НАУКА

Наставно-научно веће Филозофског факултета у Београду је на својој XVIII редовној седници, 29.03.2012. године – на основу чл. 221. став 1. алинеја 14. и члана 266. Статута Факултета, прихватило Извештај Комисије за докторске студије с предлогом теме за докторску дисертацију: ПЧЕЛАРСТВО У СРПСКИМ СРЕДЊОВЕКОВНИМ ЗЕМЉАМА (XII-XV ВЕК), докторанда Александре Јорданов.

За ментора је одређен проф. др Синиша Мишић.

Доставити:

1x Универзитету у Београду

1x Стручном сараднику за

докторске дисертације

1x Шефу Одсека за правне послове

1x Архиви

ПРЕДСЕДНИК ВЕЋА

Проф. др Весна Димитријевић

Факултет	Филозофски	УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ Веће научних области друштвено-хуманистичких наука (Назив већа научних области коме се захтев упућује)
04/1-2 бр. 6/2067		
(број захтева)		
30.03.2012.		
(датум)		

ЗАХТЕВ
за давање сагласности на предлог теме докторске дисертације

Молимо да, сходно члану 46. ст. 5. тач. 3. Статута Универзитета у Београду («Гласник Универзитета», бр. 131/06), дате сагласност на предлог теме докторске дисертације:

Пчеларство у српским средњовековним земљама (XII-XV век)

(пун назив предложене теме докторске дисертације)

НАУЧНА ОБЛАСТ историја

ПОДАЦИ О КАНДИДАТУ:

Име, име једног од родитеља и презиме кандидата:

Александра (Алекса) Јорданов

Назив и седиште факултета на коме је стекао високо образовање: Филозофски у Нишу

Година дипломирања: 2009.

Назив магистарске тезе кандидата:

Назив факултета на коме је магистарска теза одбрањена:

Година одбране мастер рада:

Обавештавамо вас да је Наставно-научно веће

на седници одржаној 29.03.2012.

размотрило предложену тему и закључило да је тема подобна за израду докторске дисертације.

	ДЕКАН ФАКУЛТЕТА
	Проф. др Весна Димитријевић

ПОДАЦИ О МЕНТОРУ

за кандидата Александру Јорданов

Име и презиме ментора: Синиша Мишић

Звање: редовни професор

Списак радова који квалификују ментора за вођење докторске дисертације:

1. *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003 (коаутор Т. Суботин – Голубовић)
2. *Коришћење унутрашњих вода у српским земљама средњег века*, Београд 2007.
3. *Земља у држави Немањића*, Годишњак за друштвену историју IV, 2 – 3 (1997), Београд 1999, 133 – 146.
4. *Црквине и црквишта – неми сведоци прошлости (прилог методологији историјских истраживања)*, Црквене студије 4, Ниш 2007, 297 – 302.
5. *Историјска географија Србије у житијима св. Симеона и св. Саве*, Сава Немањић – Свети Сава, историја и традиција, Београд 1998, 93 – 105.

Заокружити одговарајућу опцију (А, Б, В или Г):

А) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији техничко-технолошких, природно-математичких и медицинских наука ментор треба да има најмање три рада са SCI, SSCI, AHCI или SCIE листе, као и Math-Net.Ru листе.

Б) У случају менторства дисертације на докторским студијама у групацији друштвено-хуманистичких наука ментор треба да има најмање три рада са

релевантне листе научних часописа (Релевантна листа научних часописа обухвата SCI, SSCI, AHCI и SCIE листе, као и ERIH листу, листу часописа које је Министарство за науку класификовало као M24 и додатну листу часописа коју ће, на предлог универзитета, донети Национални савет за високо образовање. Посебно се вреднују и монографије које Министарство науке класификује као M11, M12, M13, M14, M41 и M51.)

В) У случају израде докторске дисертације према ранијим прописима за кандидате који су стекли академски назив магистра наука ментор треба да има пет радова (референци) које га, по оцени Већа научних области, квалификују за ментора односно дисертације.

Г) У случају да у ужој научној области нема квалификованих наставника, приложити одлуку Већа докторских студија о именовању редовног професора за ментора.

ДЕКАН
ФИЛОЗОФСКОГ ФАКУЛТЕТА

Датум _____

М.П.

проф. др Весна Димитријевић

ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ПРЕДЛОГА ТЕМЕ ДОКТОРСКЕ ДИСЕРТАЦИЈЕ

Пчеларство у српским средњовековним земљама (XII-XV век)

Предмет истраживања

Захваљујући новијим проучавањима сачуване изворне грађе, којима се савременим научним приступом и методом расветљавају непознанице или предлажу нова решења, која се односе на различита питања из националне историје средњег века, модерна историјска наука добија нове одговоре на неразјашњене дилеме из војно-политичке историје, или, у још већој мери на питања из историјске географије, ономастике, топографије, владарске идеологије, демографије, друштвених односа и установа (домаћих и преузетих из Византије), као и различитих грана привредне историје, од којих ће пчеларство у српским средњовековним земљама, уједно и представљати предмет истраживања предложене теме докторске дисертације. Значај ове привредне делатности, засноване на старим - донетим (из прапостојбине) и новим - затеченим (Византија) знањима и вештинама, је током целог средњег века био немерљив, будући да је његов главни производ – восак коришћен у клтне сврхе, као и у расвети, док је мед, услед недостатка шећера био једини заслађивач и важан додатак у исхрани. Восак и мед су своје место нашли и у српској срењовековној медицини (мед и у дубровачким свадбеним обичајима), а у широкој употреби је била и медовина, пиће познато још из старе постојбине, како Србима, тако и другим словенским и германским народима. Продаја медовине на трговима и гостионицама, је била законски регулисана од стране српских владара, помиње се у уговорима међу приморским градовима, а представљала је и знак гостопримства и веома заступљено алкохолно пиће у средњем веку.

Иако су сви производи пчеларства играли значајну улогу у животима људи тога времена, прво место (као што је напоменуто) заузима восак, који није само подмиривао домаће потребе, већ се, као извозни трговачки артикал Србије и Босне у средњем веку, налазио одмах иза племенитих метала.

Како је већ указано на значај и разлог проучавања ове теме, у самом раду ће посебна пажња бити посвећена и самој пчеларској терминологији, која се налази у старословенском језичком наслеђу, затим врсти флоре (липа, кестен, врба, метвица, жалфија), климатским факторима (оптимална температура неопходна за лучење нектара у биљкама), надморској висини (лугови, долине поред мањих река, језерска острва, планинска подножја заклоњена од јаких ваздушних струја) и физичко-географском поднебљу (унутрашњост или приморски појас) неопходном за постојање, степен заступљености и уопште развој ове гране привреде. У даљем истраживању, посебно ће се разматрати спољашњи изглед кошница (*трџмке*, *трџнке*) и сам процес производње воска и меда, при чему ће бити консултоване и савремене антропо-географске студије и монографије о појединим географским реонима, будући да технологија пчеларења у многим крајевима и током XX века није превазилазила традиционалне оквире. Овом вештином у средњем веку су владали *улијари*, посебна категорија зависног становништва ослобођена свих поданака и работа, изузев обавеза

око пчела и кошница и предавања пчелињих производа световном (владар или крупна и ситна властела) или духовном (манастири и цркве) феудалном господару. Због непресушне потребе за воском при верским обредима, српски владари су мнастирским и црквеним властелинствима редовно даривали *улијаре* са *улијаницима* (пчелињаци), док је остало зависно становништво, уколико је гајило пчеле, било обавезно да даје *десетак* од својих производа. Развијено пчеларство у српској држави је оставило трага и у средњовековној ономастици (села Улијари код Приштине, на Пећкој Бистрици, на Лабу недалеко од Подујева, више Скадра, код Крупишта), док дубровачка архивска грађа сведочи о знатној трговини воском и у средњовековној Босни, као и у крајевима ближим приморју, где је била заступљена тзв. припаша, што је подразумевало склапање уговора између Дубровчана и сељака из залеђа, ради заједничког гајења пчела, при чему би се ројеви (*fetus*) и пчелињи производи (*fructus*) делили по пола међу заинтересованим странама.

Приликом истраживања везаних за ову тему, уз ослонац на домаћу изворну грађу и турске дефтере из првих деценија османске власти (XV век), важно је извршити и убикацију крајева и регија са, у већој или мањој мери развијеним пчеларством, што се може увидети на основу пореских намета од кошница подложног становништва (1 акча или ушур). На оваквој карти, која се односи на степен распрострањености једне привредне гране, важно је уочити најближе тргове и градска насеља, на којима је локално становништво пласирало вишак домаћих производа (восак и мед), који су посредством Дубровчана или трговаца из других приморских градова, извожени на италијанско тржиште или на Левант. Иако о воштаној кући постоје само фрагментарни подаци везани за тргове у Призрену и Руднику, сасвим је сигурно да је сличних радионица за прераду непречишћеног воска било и у другим градовима српске средњовековне државе, као и у Дубровнику и да је само фини восак пакован у погаче (котуре) продаван на страном тржишту. У овом делу истраживачког рада, неопходно је осврнути се и на мерне јединице, коришћене за тежину воска и меда (либра, ливра, лира, литра, либрица, фунта, карател, кентенар, милијар, салма), њихове цене на тржишту, износ цена превоза и висина увозне царинске стопе у италијанским комунама и Венецији, али и на царински систем, привилегије и аутономан статус дубровачких трговаца у Србији и Босни у средњем веку.

Како се предмет истраживања ове теме односи на једну грану привредне историје (пчеларство), она се мора сагледати у целини, почев од природних услова који погодују њеном развоју, степена распрострањености, затим, њених производа (восак и мед) и процесу саме производње, као и њиховог општег значаја и примене у животним условима конкретног историјског раздобља.

Циљеви истраживања

Циљеви проучавања предложене теме, уоквирене у више мањих истраживачких целина, јесу што свестраније и веродостојније сагледавање значаја пчеларства у привреди средњег века, односно испитивање улоге и важности воска и меда (као и медовине) у животу средњовековног човека, како у исхрани, пићу, лечењу и расвети,

тако и у подмиривању потражњи цркава и манастира, важних институција друштвеног живота, будући да су се воштане свеће трошиле у огромним количинама приликом хришћанских обреда и светковина. Сходно томе, проучавањем повеља српских владара, утврђује се број улијара и улијаника дарованих њиховим задужбинама, на основу чега се може створити приближна слика о броју и распрострањености кошница, уз ослонац и на истраживања климатских и физичко – географских карактеристика одређеног поднебља и производних могућности пчелара, као категорије зависног становништва. Регије са развијеним пчеларством су имале свој континуитет и после успостављања османске власти, о чему јасну слику пружају опширни пописни дефтери. Иако се на основу извора источне провинијенције добијају егзактни подаци у погледу дажбина потчињеног становништва, за разлику од изворне грађе из времена самосталности српских средњовековних земаља, која је највећим делом непотпуна, у проучавању турских катастарских пописа, неопходно је бити обазрив и критичан. У том смислу, важно је имати у виду да су османске власти унеле промене у затечен привредни систем, да су многи крајеви са османским освајањима остајали опустошени, као и да су подаци које пружају турски дефтери донекле непоуздани и нетачни због корумпираности административно-управног апарата, те је зато у самом истраживању овој изворној грађи потребно приступити са извесном резервом.

Иако су и пчеларство као врсту производње пратили одређени губици и угинућа пчелињака, савим је сигурно да је жеђ за њеним производима, стварала огромне вишкове, које је приморски, а од XV века све више и домаћи трговачки слој, извозио са тргова српских средњовековних земаља у Италију, Византију или на Левант. Мада серије дубровчке архивске грађе, пружају одређену слику о извозној трговини воска и меда из Србије и Босне, она је нажалост у великој мери фрагментарна, и односи се на склопљене трговачке уговоре, жалбе трговаца везане за пљачке, пчеларење у дубровачком залеђу, или се на многим местима у архивским књигама, под производима српске привреде, само наводи одредница "роба" (*mercantia*), што ствара додатне потешкоће у истраживачком раду. Међутим, упркос овим недостацима, обим извоза воска (и меда) из Србије и Босне у средњем веку је достигао неслућене размере, о чему неоспорно сведоче трговачке књиге браће Кабуџић, који су за пуних шест година извезли око 400 милијара или данашњих 136.178 kg. пречишћеног воска у област Анконитанске марке и у Венецију. Поред наведених циљева истраживања, у овом прегледу треба указати и на то да је восак због свог огромног значаја, понекад представљао и платежно средство у замену за друге намирнице (нпр. за со), а коришћен је и за наплату казни, или је поклањан као скупocen дар, те би се зато у самом раду требало осврнути и на ту стрну привредних и друштвених односа, карактеристичних за период средњег века.

Тако је и коначни циљ истраживања у оквиру предложене теме, састављање једне тезе о пчеларству, технологији пчеларења, воску и меду и њиховој важности у подмиривању потреба домаћег становништва, али и у извозној трговини српских средњовековних земаља. При том, је важно напоменути да се циљеви истраживања не исцрпљују са проучавањима економске стране теме, која се односи на приморски и домаћи трговачки елемент и количине извезеног воска и меда на страна тржишта, већ да ова тема уједно садржи и социолошко-културолошки аспект, будући да истражује и друштвене односе (тј. *улијаре*, као групу зависног становништва) и целокупну духовну климу једне епохе, у којој је пчеларство било веома раширена привредна делатност, што је нашло одраза и у старој српској књижевности.

Основне хипотезе

- Пчеларство је у српским средњовековним земљама, представљало једну од најзначајнијих и најраспрострањенијих привредних грана, јер су восак, мед и медовина коришћени како у измиривању потреба појединаца, тако и у друштвеном животу и извозној трговини
- На развијеност пчеларства указује и лексички фонд у старословенском језику, премда су технологију пчеларења Срби познавали још у прапостојбини, а погодно климатско и географско поднебље уз прихватање византијских знања и вештина је погодновало његовом даљем развоју током средњег века, као и у вековима под османском влашћу
- У српској средњовековној држави су постојали *улијари*, који су се као потчињено становништво старали о манастирским *улијаницима* (пчелињацима), док је остало подложно становништво, које је имало кошнице, такође давало један део својих производа (*десетак*) манастирима, као духовном господару. По узору на десетак као дажбине коју су затекли приликом освајања српских земаља, османске власти су, прилагођавајући свој порески систем, завеле дажбину ушура од кошница.
- За пчеларску привреду је био везан и воскарски занат, а у градовима и трговима су постојале посебне радионице за прераду непречишћеног воска (**коуца вошана**, *domus de cera, iactus cere, getum, gectum, getto cere, officim cere*), о којима има непосредних сведочанстава за Призрен и Рудник у унутрашњости (у Босни је извоз воска највише био везан за насеља горњег Подриња – Фочу и Горажде), док се о самој организацији и начину рада топионице воска највише података налази у архивској серији Одлука дубровачких Већа. Као воскарска седишта под османском влашћу у изворима се помињу Прилеп, Скопље, Призрен, Пећ, Рудник, Смедерево, Крушевац, Сребреница, Фоча и Горажде, што указује на могућност ослањања на традицију из времена самосталности српских средњовековних земаља, будући да се ради о појави дугог трајања (привредна грана).
- Будући да су велике количине произведеног воска и меда премашивале домаће потребе, нашле су огроман удео у извозној трговини српских средњовековних земаља, посредством домаћих и приморских трговаца (Дубровчана, Которана) највећим делом на италијанско тржиште и Левант. За трговину воском и медом у средњем веку, постојале су посебне цене, мерне јединице (чија је тежина одступала у зависности од тржишта на коме је продаван), извозне царине, а највећи профит у извозном промету се сливао у рукама Дубровчана, главних посредника у трговини између балканских земаља, западне Европе и Леванта. У погледу количине извезеног воска и меда, пореклом из Србије и Босне на страна тржишта, грађа је у многоме фрагментарна, али на основу поузданих изворних података, који се односе на трговину појединих трговачких друштава, савим је сигурно да је обим овог извоза у краћим временским периодима достигао и по пар стотина милијара, односно данашњих неколико десетина тона.

Метод истраживања

У погледу истраживачког метода, приликом израде ове теме, примењиваће се традиционални начин рада, најпре на историјским изворима, који се заснива на ишчитавању и анализи адекватне изворне грађе, а затим следи проучавање релевантне научне литературе из историје и сродних научних дисциплина (етнологије, антропо-географије), да би се тако добијени резултати подвргли синтези у оквирима саме теме, како би иста испунила све параметре у циљу постизања највишег степена научне елаборације.

С обзиром на то да се теза бави проучавањем пчеларства, као гране привредне историје и сам изворни материјал, који је на појединим местима доста непотпун, ће бити различитог порекла и садржаја. У том смислу прворазредни значај имају дипломатички извори, најчешће манастирске повеље српских владара и обласних господара (Хиландару, Св. Богородици на Бистрици, Св. Николи Врањинском, Св. Ђорђу Скоропостижном, Бањској, Грачаници, Св. Богородици Љевишкој, Дечанима, Св. Арханђелима код Призрена, Св. Пантелејмону), а затим и опширни турски катастарски пописи из XV и XVI века, који се заснивају на континуитету, јер се пчеларство, као и остале привредне гране не подводи под догађајне, већ под процесе дугог трајања. На тај начин, на основу манастирских повеља се добијају подаци о сеоским насељима са развијеним пчеларством, о броју улијара, као посебној категорији зависног становништва и њиховим обавезама, док се из турских дефтера на основу износа дажбина од кошница, осликавају регије у којима је ова привредна грана постојала у дугим временским раздобљима. Повеље изашле из босанске канцеларје не пружају податке о овој грани привреде, иако извори другачије природе, неоспорно сведоче о развијеном пчеларству и на простору средњовековне босанске државе.

Српски средњовековни владари су издавали повеље и као званичне законске акте, којима се регулисала продаја медовине по трговима по тачно утврђеној цени (краљ Стефан Драгутин), будући да су се Дубровчани, поред трговине, бавили и продајом пића (вина и медовине) у градским насељима српске средњовековне државе. Положај дубровачких трговаца на трговима српске државе, такође, је био подвргнут законској регулативи, јер су им српски владари редовно потврђивали повеље о слободи трговине и трговачким повластицама, у којима се, између осталих, као извозни производ, помиње и мед (повеља краља Милутина), што још једном потврђује примарни значај пчеларских производа у извозној трговини средњег века.

Приликом обраде ове теме наративни извори су од другостепеног значаја, јер се у житијима (Доментијан, Теодосије, Данило II) најчешће врше поређења и упућују алузије везане за личне особине српских владара и духовних поглавара, а оваква стилско-изражајна средства, управо, и говоре о томе колико су пчела и производи њеног рада поштовани у средњем веку. У наративним изворима се налазе и занимљиви подаци везани за медовину, као алкохолно пиће, које је представљало и знак гостопримства.

Поред ћирилских, документарних и наративних извора, одређену грађу о овој теми пружају и извори латинске провинијенције, односно подаци из серија Дубровачког архива, који се односе на удруживање Дубровчана и сељака из залеђа (околина Требиња) ради заједничког узгајања пчела, при чему је последњима припадала половина од приплода (нових кошница) и прихода (меда и воска). У дубровачкој архивској грађи (*Monumenta Ragusina. Libri Reformationum; Liber viridis; Одлуке већа Дубровачке републике*) се налазе и подаци везани за рад, устројство и организацију воштане куће, која је као у другим приморским градовима, била подигнута и у Дубровнику, а један документ из поменутог архива помиње и воштану кућу у Руднику. О учешћу Дубровчана и Которана у извозној трговини воска и меда из Србије и Босне у средњем веку, о мерним јединицама, као и великом значају ових

производа, у првом реду воска, који је у замену за со представљао и платежно средство, изворни подаци су сабрани у Списима Дубровачке канцеларије (*Monumenta Ragusina I-IV*), у Которским споменицима и у градским статутима Дубровника и Котора. Међутим, најпотпунији подаци о делатности дубровачких трговаца и количинама извеженог воска са тргова Србије и Босне у шестогодишњем временском периоду, се налазе у трговачким књигама браће Кабужић, који су око 400 милијара (нешто више од 130 тона) овог производа пласирали у област Анконитанске марке и у друге италијанске комуне, са којима је Дубровник, имао склопљене трговачке уговоре (*Дубровачка акта и повеље I-1,2*). Дубровник је и са Котором склопио један занимљив трговачки уговор у погледу забране извоза меда из поменутих градова и њихове околине на трг у Брскову (1279.г.).

Наведена изворна грађа, различита по свом пореклу, форми и садржају се при реализацији тезе подвргава критици, при чему пресудан значај добијају документарни извори, као веродостојнији и аутентичнији, иако су у великој мери непотпуни, што додатно отежава истраживачки рад, доношење закључака и синтеза у оквирима саме теме.

О пчеларству Србије и Босне у средњем веку не постоји засебна студија, већ се ова грана привреде у сегментима, најчешће, обрађивала у оквиру ширих монографија, које се односе на економску историју српских средњовековних земаља. Додуше, неколико аутора је објавило пар научних радова, који проучавају пчеларство или извоз воска и меда са одређених географских подручја у краћим или дужим временским раздобљима. У оквирима неких антропо-географских истраживања, такође је проучавано пчеларство, степен његове развијености, физички изглед кошница, процес добијања воска и меда, као и народна веровања везана за узгајање пчела, те је у овој теми важно, осврнути се и на ове научне резултате из етнологије и антропологије, као сродних научних дисциплина. Зато је неопходно за сва поглавља и целине, у чијим оквирима ће бити обрађена сама тема, консултовати сву расположиву стручну литературу, односно становишта и резултате различитих аутора, чија ће имена са називима дела бити детаљније набројана у одељку о библиографији у образложењу предлога ове теме.

Без обзира на специфичност истраживања, које се бави једном граном економске историје, која представља процес дугог трајања, у овој тези, која ће бити издељена на веће целине и мања поглавља унутар њих, ће се поштовати хронолошка и логичка компонента, уз тежњу сагледавања развоја и значаја пчеларства у српским средњовековним земљама, као и обима извоза његових производа на западно тржиште или на Левант.

Значај истраживања

Крајњи резултат научног истраживања ће бити сублимиран у оквиру једне целовите, објективне и веродостојне тезе под називом *Пчеларство у српским средњовековним земљама (XII-XV век)*, чиме би у потпуности била сагледана ова значајна грана привредне историје и тиме се превладао недостатак за једном целовитом монографијом о пчеларству и његовим производима у српским земљама средњег века.

Композиција тезе

Теза се састоји из осам делова: садржај, увод, три главне тематске целине, закључак, резиме и библиографија.

На почетку тезе наведен је **Садржај**.

У **Уводу** тезе се разматра сам методолошки приступ теми везаној за једну област привредне историје, затим значај и границе могућности њеног истраживања на основу расположиве изворне грађе, која ће такође бити представљена и критички анализирана у првом делу рада.

Главни део тезе, који се односи на проучавање пчеларства и његових производа у српским средњовековним земљама, је подељен у три велике тематско-хронолошке целине, које се даље деле на мања поглавља, која, карактеришу исте компоненте, тј. тематски и хронолошко-логички след, као и целине којима припадају.

У **првој** од три главне целине рада под насловом *Пчеларство и његови производи у средњем веку*, најпре се, разматра терминологија везана за ову привредну делатност у лексичком фонду старословенског језика, а затим и природни услови неопходни за њен развој, што укључује проучавање флоре (кестен, липа, врба, жалфија), климатских фактора (оптимална температура неопходна за лучење цветног нектара), надморске висине (лугови, долине, мала језерска острва, предели поред мањих река, насеља у планинским подножјима заклоњена од јаких ветрова) и физичко-географског подручја (унутрашњост српских земаља или њихов приморски појас) српских средњовековних земаља. У даљем разматрању се изучавају кошнице (*трѣмке, трѣнке*), њихов физички изглед (купастиг облика, исплетене од беле лозе, врбовог прућа или сламе облепљене балегом; или по угледу на византијске жуто обојене колибице са отворима у виду прозорчића; или направљене од дасака у облику квадра са дашчицама за придржавање саћа), као и сам процес производње воска и меда (из кошница са непокретним саћем пчеле су се истеривале, тј. гушиле, како би се извадило саће и исцедио восак и мед), при чему је важно консултовати и антропо-географску литературу, која проучава врсте пчелињег стана, као и технологију пчеларења, које су у многим крајевима сачувале неке аутохтоне елементе, који се нису у великој мери мењали у дугим временским периодима. У овој целини неопходно је указати и на значај воска (у култне сврхе и у расвети), меда (заслађивач у исхрани који је замењивао шећер) и медовине (алкохолно пиће, које се продавало и на трговима и гостионицама) у средњем веку, који су своју примену нашли и у медицинске сврхе (мед и восак) и у свадбеним обичајима (мед), док је велико конзумирање медовине, доводило и до пораза у биткама услед превелике опијености српске војске (под зидинама Сера 1342.г., и на Марици 1371.г.).

Друга од три велике целине под називом *Улијари и географска подручја са развијеним пчеларством*, на основу манастирских повеља (Хиландару, Св. Богородици на Бистрици, Св. Николи Врањинском, Св. Ђорђу Скоропостижном, Бањској, Грачаници, Св. Богородици Љевишкој, Дечанима, Св. Арханђелима код Призрена, Св. Пантелејмону), проучава крајеве са развијеним пчеларством и улијаре, као категорију зависног становништва, њихов број, обавезе, трагове у ономастици (села Улијари код Приштине, на Лабу недалеко од Подујева, на Пећкој Бистрици, више Скадра, код Крупишта), будући да су духовна, али и световна властелинства од српских владара, редовно, добијала и ову групу подложног становништва. Услед непресушне потребе за воском у манастирским повељама се редовно помиње и дажбина под називом *пчелињи десетак*, што је подразумевало да је, поред улијара, и остало зависно становништво, које је држало кошнице, било дужно да даје десетак од својих производа свом

духовном господару. У овом делу ће се разматрати и пчеларство у приморским крајевима, засновано на тзв. припаши, што је подразумевало склапање уговора између Дубровчана и сељака из залеђа, ради заједничког узгајања пчела и поделе нових кошница и пчелињих производа (восак и мед) на подједнаке делове. После пада српских средњовековних земаља под османску власт, пчеларство као привредна грана није изгубило од свог значаја, о чему сведоче опширни катастарски пописи, у којима је османска администрација увела и дажбине од кошница у износу од једне акче или ушура (десетка), што је зависило од степна развијености ове врсте привређивања на конкретном географском поднебљу (територијално-управној јединици). На овај начин, различита изворна грађа, даје основе за убицавање реона (на географској карти) са мање или више развијеном пчеларском привредом и податке о зависном становништву, које се бавило овом привредном делатношћу, што све заједно, говори у прилог томе колика је била превелика потражња за његовим производима.

Трећа и последња велика целина која носи наслов *Трговина воском и медом на трговима српских средњовековних земаља*, се односи на проучавање обима извоза производа пчеларства из Србије и Босне, у средњем веку, у италијанске комуне или на Левант. Пошто расположива грађа не омогућава формирање комплетне слике о количинама воска и меда извезених на страно тржиште, закључци и синтезе ће се у некој мери заснивати на одређеном степену уопштавања, уз ослонац на трговачке књиге браће Кабуџић, које представљају најпотпунији извор за проучавање количина извезеног воска на италијанско тржиште у одређеном временском периоду. Огромна потражња за воском и медом на домаћем и страном тржишту, који су (према савременим изворима) у извозној трговини српских средњовековних земаља долазили одмах из племенитих метала, укључила је велики број приморских трговаца, у првом реду Дубровчана и Которана, а потом и домаћи трговачки слој, у посредничку трговину између балканских земаља, Италије и Леванта. Восак, који је био главни трговачки артикал, се извозио као пречишћен производ (*cera neta, munda, nitida, collata*), при чему је изливен у котуре (*panes*) и упакован у дењаче (*collo*), вреће (*sacus*) или дрвене сандуке, лако транспортован на удаљена тржишта. Примесе и нечистоће из непречишћеног воска (*cera chura, cruda, non collata*) је одстрањивала посебна група занатлија у радионицама (**коуца вошана**, *domus de cera, iactus cere, getum, gectum, getto cere, officin cere*), које су биле подигнуте како у унутршњости српских земаља (Призрен, Рудник), тако и у приморским градовима (Дубровник, Котор), док су овако пречишћен восак, друга група занатлија тзв. воскари, користили у изради воштаних свећа. Замашну трговачку делатност, Дубровчани и остали страни трговци, су остваривали захваљујући повељама српских и босанских владара, којима су им гарантоване трговачке повластице, а уговоре о трговини и царинама на робу увезену из балканских земаља у италијанске комуне (Анконитанска марка, средња и јужна Италија) Дубровник је склапао још од XII века. У сагледавању значаја извозне трговине воска и меда из српских средњовековних земаља, важно је проучити и мерне јединице, будући да је систем мера у то време био неуједначен и разликовао се од једне до друге области, као и од данашњих јединица за мерење тежине (либра, ливра, лира, литра, либрица, фунта, карател, кентенар, милијар, салма), затим висину њихових цена, износ цена превоза и увозне царинске стопе на страном тржишту.

У **Закључку** се даје преглед на целину, тј. сумирају се резултати истраживачког рада. Овде ће бити учињен осврт и на духовну и друштвену климу, која је добила израз у књижевној форми, тј. у српским средњовековним житијима, у којима се помиње *језик медословесни* или врше различита поређења са пчелом, која се односе на врлине српских средњовековних владара, монаха или других носиоца духовне власти, будући да је пчела била симбол марљивости, рада и чистоте, те је, самим тим, и представљала

узор човеку ове епохе. У овом делу рада, одређена пажња ће бити посвећена и народним веровањима и обичајима везаним за узгајање пчела, који су се одржали у народу, а карактеришу их одређене специфичности у зависности од географског подручја на које се односе. Тако се суштина овог дела студије огледа у томе да се истакне значај и континуитет развоја пчеларства, уз ослонац и на антропо-географска проучавања реона са развијеним пчеларством, премда су многи обичаји, веровања и терминологија у многоне задржали традиционалне основе, укоренење у далекој прошлости.

У **Резимеу**, који долази после **Закључка** су главни резултати истраживачког рада преведени на енглески језик.

У **Библиографији** се налази детаљан списак коришћених извора и литературе.

Структура рада

Садржај

Увод

- Представљање теме
- Појашњење методологије уз критички осврт на расположиве изворе и постојећу литературу

Део први - Пчеларство и његови производи у средњем веку

- Терминологија о пчеларству у домаћим и изворима латинске провинијенције
- Природни услови неопходни за развој пчеларства
- Физички изглед кошница
- Технологија пчеларења у средњем веку
- Значај и примена производа пчеларства

Део други - Улијари и географска подручја са развијеним пчеларством

- Улијари као категорија зависног становништва
- Трагови о улијарима у ономастици
- " Пчелињи десетак " у манастирским повељама
- Пчелари и пчеларење у дубровачком залеђу
- Територијална распрострањеност крајева са развијеним пчеларством

Део трећи - Трговина воском и медом на трговима српских

средњовековних земаља

- Восак и мед у извозној трговини Србије и Босне у средњем веку
- " Куће воштане" на трговима српских средњовековних земаља и у суседном Дубровнику
- Удео приморских и домаћих трговаца у извозној трговини производа пчеларства
- Трговачка делатност браће Кабужић
- Цене воска и меда на тржишту, висина новчаног износа за њихов транспорт и увозно-извозне царинске стопе
- Мерне јединице за тежину воска и меда у средњем веку

Закључак

- Метафоре о пчеларству у старој српској књижевности, као одраз духа и вредносног система епохе средњег века
- Народна веровања и обичаји укорењени у далекој прошлости
- Преглед целине, уз сумирање резултата истраживачког рада

Резиме

Библиографија

- Извори
- Литература

Библиографија

Извори

Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia I-II, ed. L. Thallóczy – С. Jireček – E. Sufflay, Vindobonae 1913, 1918.

Aličić A., *Poimenični popis sandžaka vilajeta Hercegovina*, Sarajevo 1985.

Аличих А., *Турски катастарски пописи неких подручја западне Србије, XV и XVI век*, књ.1, Чачак 1984; књ.2, Чачак 1985.

Архимандрит Леонид, *Стара српска писма*, Гласник СУД 7-24 (1868), 259-260.

Башић М., *Старе српске биографије* I, Београд 1924.

Вујошевић Ж., *Повеља господина Константина Драгаша Хиландару о поклонима војводе Дмитра*, ССА 9 (2010), 111-133.

Грујић Р., *Три хиландарске повеље*, Зборник за историју Јужне Србије и суседних области I, Скопље 1935, 1-26.

Данило Други, *Животи краљева и архиепископа српских*, (прев. Л. Мирковић), Београд 1935.

Динић М., *Одлуке Већа Дубровачке Републике* I, II, Београд 1951, 1964.

Dölger F., *Aus den Schatzkammern des Heiligen Berges*, München 1948.

Доментијан, *Живот светог Саве и Живот светог Симеона*, приредила Р. Маринковић, *Стара српска књижевност* 4, Београд 1988.

Evlija Čelebi, Putopis. Odlomci o jugoslovenskim zemljama, prev. H. Šabanović, Sarajevo 1979.

Елезовић Г., *Турски споменици 1348-1520*. I-1, Београд 1940.

Живковић Б., *Грачаничка повеља*, Београд 1992, 1-99.

Зиројевић О., Ерен И., *Попис области Крушевца, Топлице и Дубочице у време прве владавине Мехмеда II (1444-1446)*, ВГ 4 (1968), 377-416.

Ивић П., Грковић М., *Дечанске хрисовуље*, Нови Сад 1976.

Јастребов И., *Хрисовуља дечанског краља од год. 1326*, Гласник СУД 49 (1881), 355-362.

Јиречек К., *Споменици српски*, Споменик СКА 11 (1892).

Кантакузин Јован, ВИИИЈ 6, превод и коментар С. Ћирковић, Б. Ферјанчић, Београд 1986.

Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovачки, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak, priredili B. Đurđev, N. Filipović, H. Hadžibegić, M. Mujić i H. Šabanović, Sarajevo 1957.

Ковачевић-Којић Д., *Трговачке књиге браће Кабуџић (Saboga) 1426-1433*, Споменик САНУ СХХХVII, Одељење историјских наука 11, Београд 1999.

Ковачевић Љ., *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4 (1890), 1-23.

Kotorski spomenici I, II, ed. A. Mayer, Zagreb 1951, 1981.

Liber Viridis, ed. Б. Недељковић, Београд 1984.

Макушев В., *Monumenta historica Slavorum meridionalium vicinorumque populorum et tabularis et bibliothecis italicis deprompta*, vol. 1 (Ancona, Bononia, Florentina), Варшава 1874; vol.2 (Genua, Mantua, Mediolanum, Panoramus et Taurinum) Beograd 1882.

Марјановић-Душанић С., *Хрисовуља краља Душана о даровању манастира Св. Николе Мрачког у Орехову манастиру Хиландару*, ССА 2 (2003), 55-68.

Марјановић-Душанић С., *Повеља краља Стефана Душана о поклањању цркве Св. Николе у Врању манастиру Хиландару*, ССА 4 (2005), 69-85.

Miklosich F., *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae, Ragusii, Vindobonae* 1868. (репринт Београд 2006.)

Михаљчић Р., *Хрисовуља цара Уроша мелничком митрополиту Кирилу*, ССА 2 (2003), 84-97.

Михаљчић Р., *Хрисовуља цара Уроша манастиру Хиландару*, ССА 4 (2005), 151-160.

Мишић С., Суботин-Голубовић Т., *Светоарханђеловска хрисовуља*, Београд 2003.

Мишић С., *Хрисовуља краља Стефана Уроша III Призренској епископији*, ССА 8 (2009), 11-36.

Младеновић А., *Повеље кнеза Лазара*, Београд 2003.

Младеновић А., *Повеље и писма деспота Стефана*, Београд 2007.

Монах Иларион, *Житије цара Уроша, од Пајсија Пећског патријарха*, Гласник СУД 22 (1867), 209-232.

Monumenta Ragusina. Libri Reformationum. I-V, ed. F. Rački, J. Gelcich, Zagreb 1879-1897.

Мошин В., *Акти из светогорских архива*, Споменик СКА 91, Београд 1939, 205-217.

Мошин В., *Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија I-III*, Скопје 1975, 1977, 1980.

Новаковић С., *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912.

Павловић М., *Грачаничка повеља*, Гласник СНД 3 (1928), 105-142.

Pegalotti F.B., La pratica della mercatura, ed. A. Evans, Cambridge, Masschusetts 1936.

Приск, ВИИНЈ 1, превод и коментар Ф. Баришић, Београд 1955.

Pulaha S., *Defteri i regjistrimit të sanxahut të Shkodrës i vitit 1485 I*, Tiranë 1974.

Пуцић М., *Споменици србски I*, Београд 1858. (репринт Београд 2007.)

Радонић Ј., *Дубровачка акта и повеље I-1, I-2*, Београд 1934.

Smičiklas T., *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*, VII 1909.

Соловјев А., Мошин В., *Грчке повеље српских владара*, Београд 1936.

Соловјев А., *Liber omnium reformationum civitatis Ragusii*, Зборник за историју, језик и књижевност, III одељење, књ. 6, Београд 1936.

Соловјев А., *Одабрани споменици српског права*, Београд 1926.

Соловјев А., *Повеља краља Душана о манастиру Св. Николи у Врањи*, Прилози КЈИФ 7 (1927), 107-115.

Соловјев А., *Повеље цара Уроша у Хиландарском архиву*, Богословље II (1927), 288-290.

Spisi dubrovačke kancelarije I-IV, ed. G. Čremošnik, J. Lučić, Zagreb 1951-1993.

Statut grada Dubrovnika, Dubrovnik 1990.

Statuta et leges civitatis Cathari, Venetiis 1616.

Stojaković M., *Braničevski tefter. Poimenični popis pokrajine Braničevo iz 1467. godine*, Београд 1987.

Стојановић Љ., *Старе српске повеље и писма I-1,2*, Београд – Сремски Карловци 1929, 1934. (репринт Београд 2006.)

Стојановић Љ., *Стари српски хрисовуљи, акти, биографије, летописи, типичи, поменици, записи и др.*, Споменик СКА 3 (1890).

Тадих Ј., *Писма и упутства Дубровачке Републике I*, Београд 1935.

Теодосије, *Житије Св. Саве*, превод Л. Мирковић, Београд 1984.

Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опишан пописан дефтер № 4 (1467-1468. година), ур. М. Соколоски, А. Стојановски, Скопје 1971.

Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опишени пописни дефтери од XV век, ур. М. Соколки, т. II, III, Скопје 1973, 1976.

Турски документи за историјата на македонскиот народ, Опишен пописен дефтер од XV век, ур. М. Соколки, т. IV, Скопје 1978.

Турски документи за историјата на македонскиот народ, ур. М. Соколки, т. V, књ. 1-2, Скопје 1983.

Ћирковић С., *Повеља цара Душана Општини дубровачкој о исплати 200 перпера годишње цркви Св. Николе у Барију*, ССА 4 (2005), 87-98.

Хаџибеговић Х., Ханџић А., Ковачевић Е., *Област Бранковића. Опишени катастарски попис из 1455. године*, Сарајево 1972.

Чремошник Г., *Канцелариски и нотарски списи (1278-1301)*, Зборник за историју, језик и књижевност, III одељење, књ. 1, Београд 1932.

Шабановић Х., *Турски извори за историју Београда I-1, Катастарски пописи Београда и околине 1476-1560*, Београд 1964.

Шуица М., *Повеља кнеза Стефана Лазаревића којом се Хиландару прилаже црква Ваведења Богородичиног у Ибру*, ССА 3 (2004), 107-123.

Литература

Alaupović-Gjeldum D., *Neobičan način čuvanja pčela u Dalmaciji*, Pčela 7, Zagreb 1982, 207-210.

Albus Lj., Bregović A., *Pčela i tradicionalno pčelarenje na varaždinskom području* (Katalog), Gradski muzej Varaždin, Varaždin 1985.

Angelovska V., *Med i pčela u verovanjima i ritualima*, Etnološka izložba: Slade od meda, Muzej grada Novog Sada, decembar-januar 1999-1991, 10-15.

Баришић Ф., *Приск као извор за најстарију историју Јужних Словена*, ЗРВИ 1 (1952), 52-63.

Белчић Ј., Сулимановић Ћ., *Златна књига пчеларства*, Завод Матице Хрватске, Загреб 1982.

Благојевић М., *Град и жупа – међе градског друштва*, Објављено у: Социјална структура српских градских насеља (XII-XIII век), Београд – Смедерево 1992, 67-84.

Благојевић М., *Закон Св. Симеона и Св. Саве*, Објављено у: Сава Немањић – Свети Сава, историја и предање, САНУ, Научни скупови 7, Председништво 1, Београд 1979, 129-166. (=Немањићи Лазаревићи у српској средњовековној државности, Београд 2004, 191-246.)

Благојевић М., *Манастирски поседи крушевачког краја*, Крушевац кроз векове, Крушевац 1972, 25-48.

Благојевић М., *О аграрним односима у Полимљу крајем XII и почетком XIII века*, Објављено у: Краљ Владислав и Србија XIII века, Београд 2003, 7-23. (=Немањићи Лазаревићи у српској средњовековној државности, 175-189.)

Божић И., *Дубровник и Турска у XIV и XV веку*, Београд 1992.

Божић И., *Економски и друштвени развој Дубровника у XIV и XV веку*, ИГ 1 (1949), 21-61.

Božić I., *Filip de Diversis*, Dubrovnik 1973.

Бубало Ђ., *Восак*, Лексикон српског средњег века, ур. С. Ћирковић – Р. Михаљчић, Београд 1999, 103-104.

Бубало Ђ., *Воштана кућа*, Лексикон српског средњег века, 104-106.

- Бубало Ђ., *Кошница*, Лексикон српског средњег века, 317-318.
- Бубало Ђ., *Мед*, Лексикон српског средњег века, 387-388.
- Бубало Ђ., *Пчеларство*, Лексикон српског средњег века, 606-608.
- Бубало Ђ., *Улијари*, Лексикон српског средњег века, 760-761.
- Вечева Е., *Трговината на Дубровник с българските земи (XVI-XVIII век)*, Софија 1982.
- Влајинац М., *Речник наших старих мера у току векова III, IV*, Београд 1968, 1974.
- Voje I., *Bencio del Buono*, ИЧ 18 (1971), 189-199.
- Voje I., *Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku*, Sarajevo 1976.
- Voje I., *Poslovanje dubrovniških trgovskih družb na Balkanskom poluotoku v drugi polovici XV stoletja*, *Zgodovinski časopis XXVIII* (1974), 215-222.
- Voje I., *Poslovanje dubrovniških trgovskih družb v srednji in južni Italiji v 15. stoletju*, *JiČ* 3-4 (1980), 237-250.
- Воје И., *Прилог проучавању домаћих трговаца Србије у XIV и XV веку, као и трговачких веза са Дубровником*, Објављено у: Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867, Београд 1970, 87-101.
- Voje I., *Trgovske veze med Dubrovnikom in Markami v 14. in 15. stoletju*, *Zgodovinski časopis XXX* (1976), 279-290.
- Вучо Н., *Економика средњевековне Србије кроз Душанов Законик и манастирске повеље*, Зборник у част шесте стогодишњице Законика цара Душана, Београд 1951, 183-205.
- Gamulin J, Vidović I., *Etnografski prikaz otoka Brača*, *Brački zbornik* 11 (1975), 477.
- Gavazzi M., *Vrela i sudbina narodnih trdicija*, Zagreb 1978, 226-246.
- Gestrin F., *Trgovina slovenskega zaledja s primorskimi mesti od 13. do konca 16. stoletja*, Ljubljana 1965.
- Грубић Р., *Пчеларство у Зрењанину*, Радови музеја Војводине 50, Нови Сад 2008, 273-283.
- Грујић М., *Властелинство Св. Ђорђа код Скопља XI до XV века*, Гласник СНД I-1 (1925), 45-78.
- Грујић М., *Руска властелинства по Србији у XIV и XV веку*, ИЧ 5 (1954-1955), 53-77.
- Даничић Ђ., *Рјечник из књижевних старина српских I-III*, Београд 1863, 1864. (репринт Београд 1975.)
- Динић М., *Дубровачка средњевековна караванска трговина*, *ИЧ* 3 (1937), 119-146. (=Српске земље у средњем веку, Београд 1978, 305-330.)
- Динић М., *За историју рударства у средњевековној Србији и Босни II*, Београд 1964.
- Динић М., *Крстасте грошеви*, *ЗРВИ* 1 (1952), 86-112.
- Домaćиновић V., *Iskorištavanje pčela iz drveća, pećine i zemlje*, *Etnološka izložba: Slade od meda*, 18-21.
- Домaćиновић V., *Košnica od kamena*, *Zbornik 1. Kongresa jugoslovenskih etnologov in folkloristov*, Rogaška Slatina 1983, 372-375.
- Домaćиновић V., *O jednom prežitku u tradicijskom načinu gajenja pčela*, *Studija Etnologica*, vol. 1, Zagreb 1989.
- Домaćиновић V., *O košnicama i pčelinjacima u Dalmaciji*, *Etnološka izložba: Slade od meda*, 22-25.
- Домaćиновић V., *O počecima pčelarstva*, *Pčela* 1982, 247-250.

Domaćinović V., *Pčelarstvo*, Etnološki atlas Jugoslavije 1, Karte s komentarima, Zagreb 1989.

Domaćinović V., *Rasprostranjenost pojedinih tipova košnica u Jugoslaviji i pokušaj određivanja njihove relativne starosti*, Etnološka Tribina 3, Zagreb 1980.

Ђорђевић Т., *Природа у веровању и предању нашег народа*, СЕЗ LXXII, Одељење друштвених наука, Живот и обичаји народни 33, Београд 1958, 208-241.

Ердељановић Ј., *Кучи*, Насеља српских земаља IV, СЕЗ 8, Београд 1907, 243.

Живановић Ј., *Пчеларење у Срба*, Годишњица НЧ III (1879), 10-23.

Живковић Г., *Народна медицина у околини Зјечара у XX веку*, Зајечар, ГЕМ 42 (1978), 481.

Задужбине Косова, Призрен – Београд 1987.

Zebić M., *Život i rad Dubrovčanina Benka Kotruljića i njegov spis o trgovini i o savršenom trgovcu*, Titograd 1963.

Zdekauer L., *Fiera e mercato in Italia sulla fine del Medio Evo*, Macerata 1920.

Ivanišević F., *Poljica*, Narodni život i običaji, Zagreb 1903-1906, 238.

Ивановић Р., *Властелинство манастира Арханђела код Призрена*, ИЧ 8 (1958), 209-253.

Ивановић Р., *Дечанско властелинство*, ИЧ 4 (1954).

Ивановић Р., *Земљишни поседи Грачаничког властелинства*, ИЧ 11 (1960), 253-264.

Jireček K., *Važnost Dubrovnika u trgovačkoj povjesti srednjega vijeka*, Dubrovnik 1915.

Јиречек К., *Историја Срба II*, Београд 1952. (репринт Београд 1978, 1988.)

Јиречек К., *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник К. Јиречека I, Београд 1959.

Jovićević A., *Narodno gospodarstvo u Crnoj Gori, IV. Pčele*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 23 (1918), 141-145.

Калић-Мијушковић Ј., *Београд у међународној трговини средњег века*, Објављено у: Ослобођење градова у Србији од Турака 1862-1867, 47-60.

Калић-Мијушковић Ј., *Београд у средњем веку*, Београд 1967.

Катић Р., *Медицина код Срба у средњем веку*, Београд 1958.

Катић Р., *Сточарство у средњовековној Србији*, Београд 1978.

Кнежевић С., Јовановић М., *Јарменовци*, СЕЗ LXXIII, Одељење друштвених наука, књ.4, Београд 1958, 34-36.

Ковачевић-Којић Д., *Борач – средиште земље Павловића*, Објављено у: Земље Павловића: средњи вијек и период турске владавине, Бања Лука, Српско Сарајево 2003, 47-64. (= Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), Београд 2007, 161-177.)

Ковачевић-Којић Д., *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978.

Ковачевић-Којић Д., *Домаћи становници – дубровачки грађани у градским насељима средњовјековне босанске државе*, Објављено у: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 149-158. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 417-427.)

Kovačević-Kojić D., *Il commercio raguseo di terraferma nel Medio Evo, Ragusa el il Mediterraneo*, Bari 1990, 61-78.

Ковачевић-Којић Д., *Насеља у земљи Косача*, Објављено у: Српска проза данас: Косаче- оснивачи Херцеговине, Билећа, Гацко, Београд 2002, 363-377. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 147-159.)

Ковачевић-Којић Д., *О извозу воска из средњовјековне Србије и Босне*, ИЧ 18 (1971), 143-153.

Kovačević-Kojić D., *O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Filozofskog fakulteta VI, Sarajevo 1971, 333-345. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 277-291.)

Ковачевић-Којић Д., *О средњовјековном тргу на мјесту данашњег Сарајева*, Зборник Филозофског факултета XI-1, Београд 1970, 353-362. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 45-55.)

Ковачевић-Којић Д., *Писмо Бартоломеја Зопија и Франческа Ардовинија браћи Кабуџић у Пезару 26. јула 1426.године*, Мешовита грађа XXII (2004), 111-116.

Ковачевић-Којић Д., *Прилог проучавању занатства у средњовјековној Босни*, Годишњак ИД БиХ X (1959), 279-296. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 353-369.)

Коваčević-Kojić D., *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Sarajevo 1961.

Коваčević-Kojić D., *Fojnica u srednjem vijeku*, Fojnica kroz vijekove, Sarajevo 1987, 36-61. (=Градски живот у Србији и Босни (XIV – XV вијек), 103-139.)

Kolarović L., *Iz istorije pčelarstva u Vojvodini*, Пролеће на ченејским салашима, Нови Сад 1986, 51-55.

Kolarović L., *Prilog poznavanju istorije pčelarstva na Balkanskom poluostrvu*, Etnološka izložba: Slađe od meda, 16-17.

Кос М., *Дубровачко-српски уговори до средине 13-ог века*, Глас СХХIII, II разред 67, Београд 1927, 1-65.

Крекић Б., *Дубровник и Левант*, Београд 1956.

Krekić B., *Dubrovnik (Raguse) et le Levant au Moyen Âge*, Paris 1961.

Krekić B., *Dubrovnik, Italy and the Balkans in the Late Middle Ages*, London 1980.

Крекић Б., *Млечи и унутрашњост Балкана у XIV веку*, ЗРВИ 21 (1982), 143-158.

Krunić M., *Medonosne pčele Panonske nizije*, Пролеће на ченејским салашима, 67-71.

Kurtović E., *Novi podaci o Vidovom polju*, Prilozi 37, Sarajevo 2008, 129-134.

Лексикон српског средњег века, Београд 1999.

Leyerer C., *Aus den ältesten Handlungsbüchern der Republik Ragusa*, Zeitschrift für Betriebswirtschaft, 6 (1929).

Liveri A., *Die Biene und ihre Produkte in der Kunst und im Alltagsleben*, ЗРВИ XLVII (2010), 9-38.

Лончаревић С., *Подаци о историјском развоју кошнице*, Пчелар 1 (1978), 18-20.

Лутовац М., *Ибарски Колашин*, Насеља и порекло становништва 34, СЕЗ LXVII, Београд 1954, 73-74.

Lučić J., *Oko nekih ugovora između Dubrovnika i italijanskih gradova u XIII stoljeću*, Historijski zbornik XXIII-XXIV (1970-1971), 275-379.

Lučić J., *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika i Italije u XIII stoljeću*, Pomorski zbornik 7 (1967), 447-472.

Lučić J., *Pomorsko-trgovačke veze Dubrovnika s gradovima zetskog i dračkog primorja u XIII stoljeću*, Pomorski zbornik 7 (1968), 829-857.

Lučić J., *Pomorsko-trgovački dometi Dubrovnika u XIII stoljeću*, Spomenica Josipa Matasovića (1892-1962), Zagreb 1972.

Манкен И., *Дубровачки патрицијат у XIV веку*, Београд 1960.

Манојловић С., *Старинско пчеларење у Далмацији*, Пчелар 8(1980), 31-32.

Markovac N., *Seljačko pčelarstvo u Brušanima (Lika)*, Е. I. i G. IV, Zagreb 1942, 59.

Matković P., *Prilozi k trgovačko-poloitičkoj historiji republike dubrovačke*, RAD JAZiU 7 (1869), 180-266 ; 15 (1871), 1-69.

Мијатовић Ч., *Студије за историју српске трговине*, Гласник СУД 37 (1873), 189-249.

Mitić I., *O dubrovačkom konzulatu i trgovini u Ankoni*, Pomorski zbornik 8 (1970), 597-611.

Moltedo D., *La fiera di Recanati dei secoli XIV e XV*, Recanati 1981.

Momirovski J., Šimić F., *Pčelinja paša*, Zagreb 1953.

Николић М., *Властелинство Св. Богородице на Љевиши*, ИЧ23(1976), 39-51.

Острогорски Г., *О византијском феудализму, Византијски практики*, Сабрана дела I, Београд 1969.

Острогорски Г., *Серска област после Душанове смрти*, Београд 1965.

Павловић Љ., *Колубара и Подгорина*, Насеља српских земаља IV, СЕЗ 8, Београд 1907, 243.

Перунички Б., *Српско средњовековно село*, Београд 1956.

Perušić A., *Šuma i pčela*, Zagreb 1944.

Petrović V., *Zaplahe ili Leskovačko, Gojehe stoke i živadi. Pčele*, Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena 5 (1900), 101.

Pešić N., *Pčelarstvo u Prizrenskom polju (sela Novake i Lješane)*, Glasnik MKM 4-5 (1959-1960), 295-313.

Поповић М., *Из народног пчеларства у Старом Влаху и Златибору*, Насеља и порекло становништва, СЕЗ 32, Београд 1925, 339.

Поповић-Раденковић М., *Прилог економској историји Дубровника. Трговачки односи са Јужном Италијом (1266-1422)*, Зборник Филозофског факултета у Београду 6/1 (1960), 189-255.

Поповић Т., *Извоз балканског воска у XVI и XVII веку*, ИЧ 42-43 (1995-1996), 63-74.

Поповић Т., *Писма Бартоломеју Борђанију*, Београд 1984.

Поповић Т., *Трговачки односи Дубровника и Анконе у другој половини XVI века*, Зборник Филозофског факултета у Београду XI-1 (1970), 443-461.

Пурковић М. Ал., *Попис села у средњовековној Србији*, Годишњак Скопског Филозофског факултета, IV/2 (1940).

Radenković B., *Proizvodnja i upotreba voska*, Пролеће на ченејским салашима, 84-87.

Рађеновић П., *Бјелајско поље и Бравско*, Насеља и порекло становништва 20, СЕЗ 35, Београд 1925, 140.

Решетар М., *Дубровачка нумизматика I*, Сремски Карловци 1924.

Решетар М., *Никиша Звијездих дубровачки српски канцелар XV вијека*, Глас 169, II разред 87, Београд 1936, 121-166.

Rokai P., *Dubrovnik i Ankonitanska marka u srednjem veku*, Novi Sad 1995.

Roller D., *Dubrovački zanati u XV i XVI stoljeću*, Zagreb 1951.

Skok P., *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, II, III, Zagreb 1972, 1973.

Спремић М., *Дубровник и Арагонци (1442-1495)*, Београд 1971.

Спремић М., *Дубровачка трговачка друштва у Деспотовини Ђурђа Бранковића*, Зборник Филозофског факултета у Београду XIII-1 (1974), 85-102.

Станојевић С., *Народна енциклопедија (српско-хрватско-словеначка)*, III, Загреб 1928.

Stepinac-Fabijanić T., *Paleontološka istraživanja kamenih poljskih kućica okruglog tlocrta u Istri*, Problemi sjevernog Jadrana, JAZU, Zavod za povijesne i društvene znanosti Rijeka, Rijeka 1989.

Тадић Ј., *Привреда Дубровника и српске земље у првој половини XV века*, Зборник Филозофског факултета у Београду X-1 (1968), 519-539.

Тановић С., *Српски народни обичаји у Бевђелијској Кази*, Насеља и порекло становништва, СЕЗ 40, Београд 1927, 400.

Тешић Ђ., *Тесак (справа за цеђење воска)*, ГЕМ 22-23 (1960), 187-196.

Томић П., *Допунско привређивање*, Етнолошка истраживања у Горњој Морави, ГЕМ 25 (1962), 94.

Томић П., Масловарић Д., Тешић Ђ., *Допунско привређивање*, Јадар, ГЕМ 27 (1964), 182-183.

Томић П., *Лов и пчеларство*, Етнолошка истраживања у Ресави, ГЕМ 28-29 (1965-1966), 51-52.

Томић П., *Допунско привређивање*, Неготинска Крајина, ГЕМ 31-32 (1968-1969), 220-222.

Томић П., *Допунско привређивање*, Бор, ГЕМ 38 (1975), 82-83.

Томовић Г., *Врање и околина у средњем веку*, ВГ XXVI-XXVII (1993-1994), 45-58.

Tošić Đ., *Dubrovačka porodica Hranković*, *Analiz Zavoda za povijesne znanosti JAZiU u Dubrovniku*, XXVI (1988), 87-101.

Тошић Ђ., *Сточарство у средњовековној Требињској области*, ИГ 1-2 (1995), 37-50.

Тошић Ђ., *Трг Дријева у средњем вијеку*, Сарајево 1987.

Трифуноски Ј., *Скопски дервен*, Насеља и порекло становништва 34, СЕЗ LXVII, Београд 1954, 356-357.

Трифуноски Ј., *Скопско поље*, Насеља и порекло становништва 35, СЕЗ LXIX, Београд 1955, 413.

Ћирковић С., *Биографија краља Милутина у Улијарској повељи*, Објављено у: Архиепископ Данило II и његово доба, Београд 1991.

Ћирковић С., *Мере у средњовековној српској држави*, Мере на тлу Србије кроз векове, Београд 1974, 41-64. (=Работници, војници, духовници, Београд 1997, 135-168.)

Ћирковић С., *Почтени витез Прибислав Вукотић*, Зборник Филозофског факултета у Београду X-1 (1968), 259-275.

Ћирковић С., *Пријепоље у средњем веку*, Симпозијум "Сеоски дани Сретена Вукосављевића" III, Пријепоље 1976, 211-223.

Ćirković S., *Sviluppo e arretratezza nella penisola balcanica fra il XIII e il XVI secolo, Sviluppo e sottosviluppo in Europa e fuori d' Europa dal secolo XIII alla rivoluzione industriale*, *Atti della "Decima settimana di Studio"*, Firenze 1983, 291-311. (=Работници, војници, духовници, 21-36.)

Ћирковић С., *Херцег Стефан Вукчић - Косача и његово доба*, Београд 1964.

Ћук Р., *Србија и Венеција у XIII и XIV веку*, Београд 1986.

Ćurčić V., *Narodno pčelarenje u Bosni i Hercegovini*, Sarajevo 1938.

Urieli C., *Fiera e mercati a Jesi del secolo XIV al secolo XV*, *Atti e memorie della Societa di storia patria delle Marche*, 87 (1982).

Урошевић А., *Горња Морава и Изморник*, Насеља и порекло становништва 28, СЕЗ LI, Београд 1935, 65.

Урошевић А., *Косово*, Насеља и порекло становништва 39, СЕЗ LXXVIII, Београд 1965.

Филиповић М., *Гласинац*, Насеља и порекло становништва 32, СЕЗ LX, Београд 1950, 208.

Foretić V., *Nekoliko pogleda na pomorsku trgovinu Dubrovnika u srednjem veku*, *Dubrovačko pomorstvo*, Dubrovnik 1952, 117-163.

Funk M., *Razvoj košnice i pčelarske opreme kroz istoriju*, Пролеће на ченејским салашима, 63-66.

Heyd W., *Histoire du commerce du Levant au Moyen-âge*, I, II, Leipzig 1913.

Храбак Б., *Дубровчани у Дубочици и Лесковцу у феудално доба*, ЛЗ ХЛI (2001), 339-357.

Храбак Б., *Дубровчани у рударству и увозно-извозној трговини Косова 1455-1700*, ВГ ХVII (1984), 1-134.

Храбак Б., *Пољопривреда Босне и Хрцеговине 1463-1700. године*, Објављено у: Босна и Херцеговина од средњег века до новијег времена, Београд 1995, 183-200.

Храбак Б., *Пољопривредна производња Косова и суседних крајева средином XV века*, Глас ССХС, Одељење историјских наука 1, Београд 1974, 33-73.

Храбак Б., *Пословни људи Полимља (1350-1700)*, Симпозијум "Сеоски дани Сретена Вукосављевића" III, Пријеполје 1976.

Храбак Б., *Претходна процена климатских периода на Балкану и околним морима и областима 1450-1600. године*, Зборник Филозофског факултета у Приштини IV, Приштина 1967.

Hrabak B., *Prisustvo Bokelja u sajamskim gradovima Ankonske marke i u Lančanu (do 1600. godine)*, Вокa 19 (1987), 39-77.

Храбак Б., *Прошлост Пљеваља по дубровачким документима до почетка XVII stoleћа*, Историјски записи XI, 1-2, Цетиње 1955.

Hrabak B., *Rekanati i Dubrovnik do sredine XVII stoleća*, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZiU u Dubrovniku, XXVI (1988), 103-122.

Храбак Б., *Римини у дубровачкој трговини*, ИЧ XXXVI (1990), 31-63.

Храбак Б., *Рудник под Штурцем и његова дубровачка насебина*, Зборник радова Народног музеја у Чачку, 14 (1984), 5-85.

Храбак Б., *Сточарство и сточарски производи Косова и суседних крајева 1455-1800*, Acta historico-oeconomica Iugoslaviae XVI, Загреб 1989.

Храбак Б., *Трг Ваљево у средњем веку*, ИГ 3-4 (1953), 91-102.

Hrabak B., *Trgovinske veze Pezara i Dubrovnika do 1700. godine*, Anali Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, 29 (1991), 23-79.

Храбак Б., *Фоча до краја XVIII века*, Београд 1999.

Čerimagić H., *Pčelarstvo*, NIP "Zadrugar", Sarajevo 1975.

Džolić A., *Nasljednici prastarih Slavena*, Pčelarstvo 1954.

Šajinović B., *Medonosne biljke u flori prirodnih ekosistema Vojvodine (pčelinja praša)*, Пролеће на ченејским салашима, 73-80.

Шкриванић Г., *Властелинство Св. Стефана у Бањској* ИЧ 6 (1956), 177-199.

Шкриванић Г., *Мрежа путева према Светостефанској, Грачаничкој, Дечанској и Светоарханђеловској повељи*, ИЧ 5 (1954-1955), 387-397.

Шкриванић Г., *Студеничко властелинство*, Богословље 1 и 2 (1967), 15, 16.

Шкриванић Г., *Путеви у средњовековној Србији*, Београд 1974.

**НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ
ВЕЋУ ОДЕЉЕЊА ЗА ИСТОРИЈУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ**

На основу предлога теме докторске дисертације „Пчеларство у српским средњовековним земљама (XII – XV век)“ коју је поднела Александра Јорданов, Записника комисије, пред којом је кандидаткиња бранила предложену тему, слободни смо да Већу поднесемо следећи

ИЗВЕШТАЈ

1. Основни подаци о кандидату и дисертацији

Кандидаткиња Александра Јорданов је положила програмом предвиђене испите и стекла формално право да пријави тему своје докторске дисертације. Пријављена тема до сада није у целини обрађивана, а стање изворне грађе омогућава њену адекватну обраду. Александра Јорданов је рођена 1. септембра 1983. године у Пироту, где је завршила основну школу и гимназију. Студије историје је уписала 2002. на Филозофском факултету у Нишу, а дипломирала 2009, са просечном оценом 9,43. Исте године је уписала докторске студије на катедри за Историју српског народа у средњем веку са историјском географијом и старословенским језиком Филозофског факултета у Београду.

2. Предмет и циљ дисертације

Тежиште истраживања код ове теме било би на привредној историји, али не само на њој. Поред тога кандидаткиња ће истраживати и феноменологију простора на коме се ова делатност обавља, етимологију и терминологију везану за пчеле и пчеларство. Одговори на питања из ове области представљаће уводна поглавља у саму тему.

Централно место у раду мора обухватати проблематика производње меда и воска, њихова обрада, употреба и трговина овим производима. Довољно је истаћи да је у извозу средњовековне Србије прво место заузимао восак све до појаве племенитих метала када је потиснут на друго место. Око производње воска развила се читава занатска „*индустрија*“. У тој трговини главну улогу играју Дубровчани, али се трговином и производњом воска баве и домаћи занатлије и трговци. Мед је такође, био основа за производњу пића – медовине, која се продавала по крчмама, посебно у градским насељима.

А. Јорданов ће у свом раду настојати да истражи и регионални спектар простирања зона у којима је развијено пчеларство. Приликом ових истраживања мора се водити рачуна о климатским условима, броју сунчаних и кишних дана у години. Такође, се мора водити рачуна о технологији рада у узгоју пчелињих друштава и технологији добијања меда.

Ова тема задире и у изучавање социјалних и друштвених структура. Пчеларством су се бавили зависни људи у корист свог феудалног господара. Манастирска и црквена властелинства су била веома заинтересована за производњу воска због култне употребе, али као и јединог пристојног осветљења у средњем веку. Двор владара и властеле је такође био потрошач ових производа. Кандидаткиња ће бити дужна да проучи друштвене односе који се односе на ову привредну грану.

3. Опис садржаја дисертације

Поред Увода дисертација ће садржати три велике целине, а свака од њих ће бити разбијена на мања поглавља. Прва целине ће обрадити пчеларство и његове производе у средњем веку, почевши од терминологије. У другој тематској целини обрадиће људе који се баве пчеларством (уљари) као и простор на коме се ова делатност одвија. И у трећој целини кандидат ће се бавити трговином производима пчеларства и трговима на којима се та трговина одвија.

4. Основне хипотезе

Како је већ истакнуто пчеларство представља једну од најважнијих привредних грана у средњовековним српским земљама. Уљари се често помињу у дипломатичкој грађи па се може закључити да играју важну улогу у производњи. Око пчеларства се

развија читав један занат – воскарски, а восак игра изузетну улогу у трговини Србије и Босне све до краја средњег века.

5. Методе

Због карактера теме А. Јорданов ће током својих истраживања бити упућена на широк спектар разноврсних историјских извора. Ипак, две основне и најбројније групе извора представљају повеље, пре свега манастирске и грађа Дубровачког архива о трговини, пре свега воском. Скоро у свим манастирским и црквеним повељама има помена *уљара* и пчелињака, зато дипломатичка грађа чини окосницу овог истраживања. Серије Дубровачког архива садрже на десетине докумената који сведоче о трговини воском, а неки и о његовој производњи. Дobar део извора о којима је реч је публикован у серијама или појединачно и тако доступан кандидаткињи за истраживања, која је са њима добро упозната што се види и из приложене Библиографије уз образложење теме.

6. Очекивани резултати

Већ је истакнуто да пчеларство до сада није обрађено као комплексна тема, али је о њему писано у српској средњовековној историографији у овиру других тема. Посебно су студије о дубровачким трговцима обухватиле и доста тога о трговини воском (Десанка Ковачевић – Којић, Ружа Ћук). Пчеларство је додиривано и у оквиру других тема, као што су земљорадња (М. Благојевић) и друге привредне гране (С. Мишић). А. Јорданов има обавезу да пажљиво проучи и искористи сву релевантну литературу.

7. Закључак

Како се може видети из писаног образложења предлога теме Александра Јорданов је добро припремљена за израду своје докторске дисертације и упућена је у све проблеме и задатке које јој обрада теме намеће. До истог закључка је дошла и Комисија за обраду предлога теме. Кандидаткињи су јасни циљеви истраживања као и методологија коју треба применити приликом израде докторске дисертације. Дакле, кандидаткиња је стручно оспособљена за истраживања и упозната са циљевима и методолошким захтевима предложене теме. Имајући у виду овде изречене ставове

слободни смо да предложимо Већу да се тема **„Пчеларство у српским средњовековним земљама (XII – XV век)“**, коју је поднела Александра Јорданов, **прихвати као тема докторске дисертације.**

У Београду, 13. фебруара 2012.

Доц. Др Јелена Мргић

Доц. Др Марко Шуица

Доц. Др Ђорђе Бубало

Проф. др Синиша Мишић, ментор